

Sıddık KORKMAZ

İmam Mâtürîdî ve Mezhep Eleştirileri

İstanbul: İz Yayıncılık, 2021. 207 sayfa. ISBN: 978-605-326-255-8.

■ Muhammet ÇİFTCİ*

İslam düşünce tarihinin en önemli simalarından biri olan İmam Mâtürîdî'nin başta şahsı olmak üzere, yetiştiği ilmî çevre, hocaları ve öğrencileri, mensup olduğu "geleneğe" ve İslam dünyasında pek çok Müslümanın mensubu olduğu bir mezhep olarak Mâtürîdîlik hakkında bilgilerimizin yakın geçmişe kadar oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. Fakat son yıllarda yapılan çalışmalarla bu eksiklik giderilmeye başlanmıştır. Sıddık Korkmaz'ın "İmam Mâtürîdî ve Mezhep Eleştirileri" isimli eseri de bu gaye ile kaleme alınmıştır.

Korkmaz'ın söz konusu eserinin amaçlarından birisi -her ne kadar ülkemiz akademi dünyasında son dönemde İmam Mâtürîdî'ye ilişkin çalışmalar gözle görülür ölçüde artsa da- İmam Mâtürîdî'nin bıraktığı ilmi mirasın yeterince tanınmadığından hareketle ve bu hususun önemine binaen konuyu yeniden gündeme getirmek ve araştırmacıların istifadesine sunmak olarak ifade edilebilir. (s. 9)

İslam dünyasının aşırılıklardan uzaklaştırılması gayesiyle özellikle Seleflilik adı altında İslam'ın lafzî bir okuma üzerinden yorumlanması sorunu, hususiyetle Mâtürîdî ve onun fikirleri hakkında yapılan yeni çalışmalarla tahlil edilmektedir. Bu bağlamda Korkmaz, mezkur çalışmaların akademik çevrelerce tartışılmasını anlamlı bulmakla beraber bu meselenin akademi ile sınırlı kalmamasını ve bu açılımların kültür dünyamıza da kazandırılması gerektiğini savunmaktadır. (s. 15)

Bu çalışma da böyle bir arzunun neticesinde kaleme alınmıştır. Aynı zamanda İmam Mâtürîdî'nin anlam dünyasına nüfuz edebileceğimiz bazı hususların vuzuha kavuşturulması da bu kitabın amaçları arasında zikredilebilir. (s. 15) Eser, Mâtürîdîliği yalnızca Sünniliğin bir başarısı olarak değil, İslam düşüncesinin genelinin ürettiği bir denge unsuru olarak nitelendirmektedir. Bu bağlamda yazar okuyucularına iyi bir Müslüman olmak için daha öncekilerin

* Dr. Öğr Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Kelam ve İslam Mezhepleri Anabilim Dalı E-posta: muhammet.ciftci@ikcu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4807-9876>.

Müslümanlığını taklit etmek yerine içinde yaşadıkları zaman ve zemini dikkate alarak İslam anlayışlarını yeniden yorumlamaları gerektiğini teklif etmektedir.

Korkmaz'ın daha önce yayımlanmış olan makaleleri ve bilimsel toplantılarda sunmuş olduğu tebliğlerini yeniden gözden geçirerek kitap haline getirdiği bu eser, giriş ve altı bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Mâtürîdîlikle ilgili ülkemizde yapılmış çalışmalar hakkında genel bir bilgi verilmiş, "Mâtürîdî ve İnsan Bilimleri", "Mâtürîdî ve İslam Mezhepleri" ve "Mâtürîdî ve Temel İslam Bilimleri" başlıkları etrafında Mâtürîdî'nin düşünce dünyamızdaki yeri ve önemi vurgulanmıştır.

Birinci bölümde İmam Mâtürîdî'nin hayatı, eserleri, hocaları ve öğrencileri üzerinde durulmuştur. Yazarın ifadesiyle bu bölüm, İmam'ın yetiştiği kültür coğrafyası hakkında bilgi vermesi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca bu bölümde Mâtürîdî'nin ve Mâtürîdîliğin aydınlatılmasının önündeki engellere kısmen değinilmiş ve İmam'ın her anlamda tanınırlığını artırmak için eserlerinin tahkikli neşir ve tercümelerinin ivedilikle ilim dünyasına kazandırılması gerektiği vurgulanmıştır. (s. 56)

İkinci bölümde irfancılık olarak ifade edilen gnostisizm anlayışının Şia mezhebinin tekevünündeki etkisi konu edilmektedir. Bu bölümde Şia mezhebinin karakteristik özellikleri zikredilmekte ve devamında ise İmam'ın Şia mezhebine yönelik tenkitleri tahlil edilmektedir. Mâtürîdî'nin İsmâillîliği eleştirdiği hususların başında Allah'ın sıfatları, yaratılış, nübüvvet anlayışı, sahabeye bakışı, imâmet ve ahiret halleri vb. konulardaki görüşleri gelmektedir. (s. 66-86)

Mâtürîdî'nin İmâmîyye'yi eleştirdiği konular ise bu mezhebin sahabeye ilişkin sapkın inançları, Ehl-i Beyt kavramına yükledikleri anlam içeriğinden dolayı bir seçkinler zümresi oluşturma gayretleri ve rec'at anlayışlarıdır. (s. 86-94) Yazar, İmam'ın bu eleştirilerinin ardında, siyasetin dinin içine dâhil edilmesinin ve İslam'ın temel inanç ilkelerinden biri olan ahiret inancının tahrif edilmesinin etkisinin bulunduğu kanaatinde dir.

Eserde, Mâtürîdî'nin Şia'yı itikatla ilgili konularda mümkün ölçüde metne bağlı kalmanın gerekliliği üzerinden eleştirdiğine vurgu yapılmaktadır. Yazara göre, Mâtürîdî'nin Şiî mezhepleri tenkit ederken Kur'an'a yaptığı vurgu ve devamlı naklî deliller getirmesi, kendisini Müslüman olarak tanımlayan oluşumların ortak paydalarının vahiy olması gerektiği kaygısından kaynaklanmaktadır. (s. 95)

İkinci bölümün sonuç kısmında tekfir meselesine de değinilmektedir. İmam Mâtürîdî'nin kendisini Müslüman olarak tanımlayan mezhep mensuplarından hemen hemen hiç birisini küfürle itham etmemesi, vurgulanması gereken bir tavidir. İmam zaman zaman muhaliflerinin kendi metotları dolayısıyla küfre düşebileceklerini ima etse de onlar hakkında doğrudan bir tekfir suçlamasını

tercih etmemiştir. (s. 96)

Üçüncü bölümde ise Mâtürîdî'nin Ehl-i Hadîs'e yönelik tenkitleri ele alınmaktadır. Yazar Ehl-i Hadîs'i Hz. Peygamber'i örnek almaktan ziyade onu "taklit" etmeyi prensip haline getirmiş, iyi niyetli ancak akıbeti tartışılır bir tutumun temsilcisi olarak tavsif etmektedir. Mâtürîdî, Ehl-i Hadîs'i iman-amel ilişkisi, ircâ ve imanda "istisnâ" meselelerindeki görüşleri üzerinden eleştirmektedir. Aynı zamanda İmam, Ehl-i Hadîs'i dinî metinlerin literal anlamda okunması hususundaki yaklaşımları ve onların cebir inancının bir uzantısı olarak zalim idarecilere yönelik benimsemiş oldukları itaatkâr tutumları sebebiyle tenkit etmiştir. Bunlarla birlikte Mâtürîdî Ehl-i Hadîs'i dine ilişkin yüzeysel yorumları, sistemli bir düşünceden uzak olmaları ve yer yer çelişkiye düşmeleri gibi hususlarda eleştirmektedir. (s. 103)

Yazar, Mâtürîdî'nin iman-amel hususunda ameli, imanın bir cüzü olarak görmemesi düşüncesinin ardındaki sebebin, Arap ile Acem arasında fazilet bakımından herhangi bir farkın olmadığına işaret eden imanda eşitlik prensibi olduğunu ifade etmektedir. Bu ilke, kişinin günlük hayatta bazı günahlardan kaçınmasının imkânsız olduğu hallerde imanından şüphe duymaması gerektiği gibi bir esasa dayanmaktadır. Mâtürîdî'ye göre ameller imanın bir cüzü değil, tezahürleridir. (s. 104)

Dördüncü bölümde iki ve üçüncü bölümden farklı olarak İmam Mâtürîdî'nin başka mezheplere yönelttiği eleştirilerden ziyade onun kader anlayışı konu edilmiştir. Yazar bu bölümde kader meselesi merkezinde hikmet ve sefeh kavramlarına Mâtürîdî'nin yüklediği anlamları irdelemiş, konu ile ilgili olması açısından ilim, irade, yaratma, adalet, zulüm, ecel, rızık ve kaza gibi kavramların Mâtürîdî'nin eserlerinde nasıl tanımlandığını dile getirmiştir. Kitapta, kader meselesinin sünnetullah kavramı ve anlayışı üzerinden yeterince yorumlanmadığı ve bundan dolayı da meseleye ilişkin eksikliklerin bulunduğu iddia edilmiştir.

Bir mezhep olarak Mâtürîdîliğin, Türk dünyasındaki medeniyet arayışlarına ve tartışmalarına muhtemel katkılarının ne olabileceği hususu ise beşinci bölümde araştırma konusu edilmiştir. Yazarın ifadesiyle günümüzde Türk dünyası, tarih içinde icra ettiği pek çok önemli rolü bugün tam anlamıyla idrak edip içselleştiremediği için medeniyet anlamında geri planda kalmıştır. Nitekim geleneğimize ve kurucu düşünürlerimize dair yapılan/yapılacak olan ciddi ve derinlikli çalışmaların toplumsal hafızamızın tekrar canlanması adına oldukça önemli olduğunu söylemek gerekir. Bu bölümde Mâtürîdîliğin medeniyet anlayışımıza pek çok açıdan katkı sağlayacağı vurgulanmıştır. Bu bağlamda Mâtürîdîlik bilgi temelli bir din tasavvurunun gelişimine, dinin alet edildiği siyaset yerine, kendi kuralları içinde geliştirilen siyaset anlayışıyla beraber ahlak temelli sosyal ve ekonomik hayatın inşa edilmesine yardımcı olacaktır. (s. 146)

Eserin son bölümünde ise Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'ın bir mezhep olmaktan ziyade ana bünyeyi temsil eden bir yapı olduğu savunulmuştur. Yazara göre, Ehl-i Sünnet bir bakıma İslam'ın kendisi, yani "ana gövdesi" durumunda olup düşünsel farklılıkları da bünyesinde barındıran şemsiye bir kavramdır ve bu, müstakil bir mezhep olarak belli bir görüşü ifade etmez. Ehl-i Hadîs bu oluşumun içinde değerlendirilmekle birlikte bu kavramı kuşatacak nitelikte değildir. Ayrıca yazar Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat kavramını şöyle izah etmektedir: Genel olarak, "ehl" kısmı "aykırı" kabul edilmeyen bütün İslam mezheplerini, "Sünnet" kısmı Ashâbu'l-Hadîs, Şafîlik, Hanbelîlik ve Eş'arîliği, "cemâat" lafzı ise Mürcîî-Hanefî-Mâtürîdî çizgiyi temsil eder. (s. 171)

Kitabın son kısmında ise (EK: 1, s. 185-186) Mâtürîdî'nin hocaları ve talebeleri şema halinde verilmektedir. İlerleyen sayfalarda ise (EK: 2, s. 187-190) Mâtürîdî'nin yaşadığı coğrafyanın harita bilgisi okurla paylaşılmaktadır.

Kitabın içeriği genel olarak yukarıda zikredilenlerden ibarettir. Yazarın eserinin pek çok yerinde deskriptif bir yöntemle meseleyi ele aldığı öne çıksa da kendisi yer yer iddialarını okurlarıyla paylaşmaktadır. Sözgelimi ona göre İmam Mâtürîdî'nin İslam düşünce geleneğindeki yerini önemli kılan birinci etken, onun akıl ile nakli uzlaştırıcı bir yöntemi benimsemiş olmasıdır. Bu sebeple İslam düşünce tarihinde bu dengeye vurgu yapan mezheplerden ilki Mâtürîdîlik olarak zikredilmektedir. Ayrıca yazara göre Ehl-i Sünnet itikadını ilk defa ortaya koyan kişi İmam Eş'arî değil, İmam Mâtürîdî'dir. Nitekim Eş'arî'nin Mu'tezile mezhebini bırakıp Ehl-i Sünnet'e katıldığı dönemde Mâtürîdî *Kitabu't-Tevhîd* isimli eserini yazmış bulunmaktadır. (s. 16)

Eserin dilinin akıcı ve gayet anlaşılır bir üsluba sahip olduğunu belirtmeliyiz. Yazarın bazı meseleleri yer yer genellemeci bir tavırla okuyucusuyla paylaşması (s. 103, 107) bir eleştiri olarak zikredilebilir. Eserin başlığı ile içeriğinin uyumu hususunda kitabın ilk üç bölümünün başlıkla direkt bağlantılı olduğunu, fakat son üç bölümünün ise kitabın başlığı ile irtibatının dolaylı bir şekilde kurulabileceği dile getirebilir.

Son olarak bu çalışmanın Mâtürîdî'ye ve onun fikirlerine ilişkin artan akademik ilginin iyi bir örneğini temsil ettiği söylenebilir. Eser, Mâtürîdîlikle ilgili yapılacak pek çok çalışmaya kaynaklık edecek ve bu meselelere ilgi duyan araştırmacılara ufuk verecek niteliktedir.